

CIELE PROJEKTU KEGA HISTORICKÉ CINTORÍNY V KONTEXTE KULTÚRNEHO DEDIČSTVA, ICH OCHRANA A REHABILITÁCIA NA PRÍKLADE CINTORÍNŮV “ZVONOVÝ VRŠOK” V BANSKEJ ŠTIAVNICI

Ing. arch. Laura Gressnerová, PhD.

Ústav inžinierskych štúdií Slovenskej technickej univerzity v Bratislave

Résumé

The cemeteries represent a specific community model of the municipal population, multicultural relations, ethic and aesthetic manifestations of local community. The use of this cultural and historical heritage in the contemporary society is one of the principal requirements of modern monument care also formulated at the international level. In the theory and practice of monument care the monuments have not been paid sufficient attention. The project aims to provide incentives and encouragement for cultural and social rehabilitation of the cemetery, their involvement in the current of social and cultural development of settlements. Further, to work out a complex proposal of cultural and technical rehabilitation of the historical cemeteries “Bell Hillock” in Banská Štiavnica, to provide instructions for their reconstruction to government officials and experts of diverse orientations; to deepen and intensify the training of students of relevant scientific disciplines through their incorporation in identification and valorisation of cultural heritage values.

The project „Historical cemeteries in the context of cultural heritage, their protection and rehabilitation on the example of Zvonový vršok cemeteries in Banská Štiavnica“ is carried out with the financial support of the Cultural and Educational Grant Agency of the Ministry of Education of the Slovak Republic.

Start of the project: March 2008.

Completion of the project: November 2010.

Number of the project: KEGA ME SR No. 3/6269/08.

Projekt Historické cintoríny v kontexte kultúrneho dedičstva, ich ochrana a rehabilitácia na príklade cintorínov Zvonový vršok v Banskej Štiavnici sa uskutočňuje s finančnou podporou Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry Ministerstva školstva Slovenskej republiky.

Začiatok realizácie projektu: marec 2008.

Ukončenie: november 2010.

Číslo projektu: KEGA MŠ SR 3/6269/08.

Voľba témy

Rok 2008 bol Európskym rokom medzikultúrneho dialógu, v ktorom sa Európska únia venovala téme multikulturalizmu, jeho vplyvu na ďalší rozvoj európskej spoločnosti a hľadaniu spôsobov, ako predísť negatívnym javom, ktoré ho často sprevádzajú. Fenomén multikulturalizmu bol a je predmetom diskusií na rôznych úrovniach v jednotlivých členských krajinách, nevynímajúc Slovensko. Slovensko v minulosti nebolo a ani nie je monokultúrne. Kultúru na našom území formovali a v súčasnosti aj formujú mnohé sociálne skupiny, etniká, národy.¹

Cintoríny sú miestom kde odpočívajú vedľa seba obyvatelia miest, obcí, bez ohľadu na ich bývalý stav, spoločenské postavenie, odlišné názory, konfesiu, význam či úspech v živote. Predstavujú špecifický mo-

¹ Slováci dnes tvoria 86% obyvateľov Slovenskej republiky. Populáciu krajiny tvoria aj príslušníci menšín tradične žijúcich na spoločnom území – Maďari, Rómovia, Česi, Nemci, Rusíni, Ukrajinci, Poliaci, Židia, Bulhari, Chorváti a aj tzv. nové menšiny – Vietnamci, Čiňania, Afganci, Arabi a mnohé iné skupiny. Zdroj: Štatistický úrad SR.

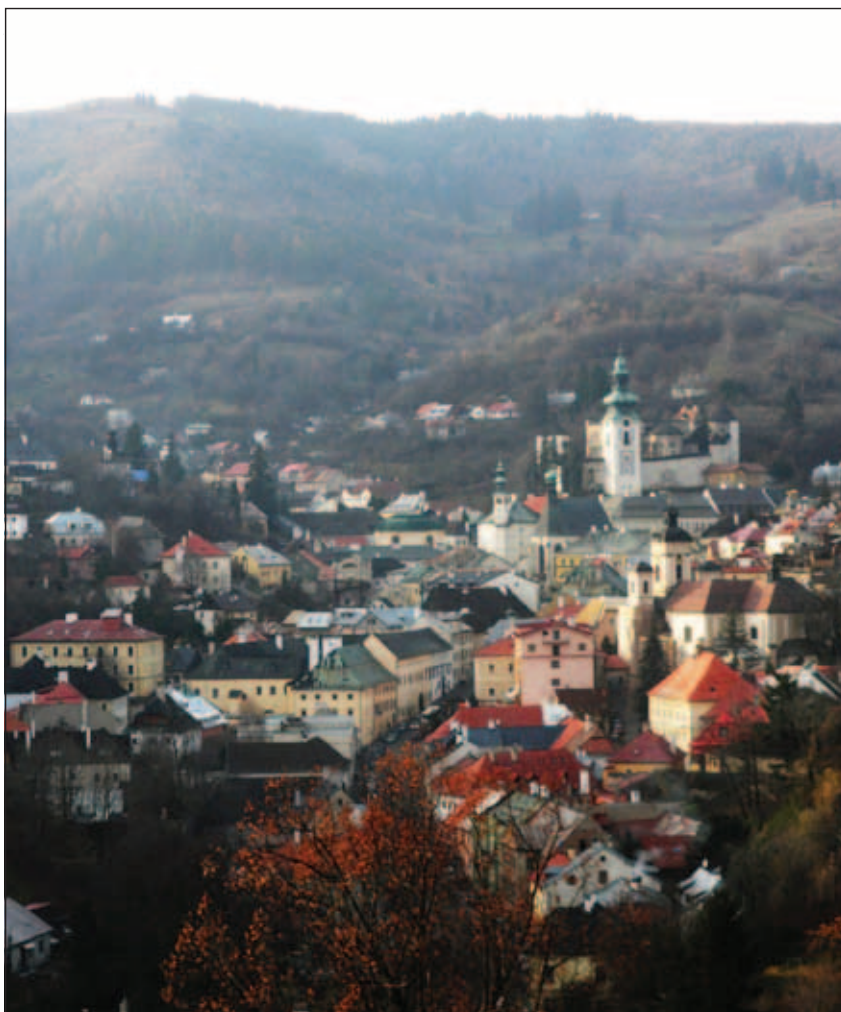
del spoločenstva obyvateľov miest, obcí, multikulturálnych vzťahov, etických a estetických prejavov miestnej komunity. Využitie tohto kultúrno-historického dedičstva v súčasnej spoločnosti je jednou z principiálnych požiadaviek modernej pamiatkovej starostlivosti formulovaných aj na medzinárodnej úrovni. V teórii a v praxi pamiatkovej starostlivosti sa týmto pamätihodnostiam nevenuje dostatočná pozornosť.

Cintoríny sú:

- ☐ dokladom etnickej, konfesnej, profesijnej a demografickej skladby obyvateľstva mesta, obce v istom historickom období,
- ☐ dokladom spolužitia kultúr, v ktorom vzájomné prenikanie nebolo dielom náhody, malo výrazný vplyv na viaceré aspekty života spoločnosti, vrátane ekonomických a sociálnych,
- ☐ miestom stretnutia s históriou národa, mesta, obce, rodiny, stretnutia s umením, ale aj samých so sebou,
- ☐ obrazom kultúrnosti a vzťahu súčasných generácií, ich záujmu o tieto miesta, často, žiaľ, negatívnym.

Prostredníctvom historických cintorínov sme sa rozhodli:

- ☐ experimentálne overiť možnosti sprostredkovania historickej výpovede o živote predošlých generácií v historických mestách v multikultúrnom prostredí,
- ☐ formulovať a overiť metodiku pasportizácie pamiatok cintorínov, ich kultúrno-historických hodnôt,
- ☐ navrhnúť na rehabilitáciu a využitie historické cintoríny ako súčasť aktuálnych programov kultúrneho a sociálneho rozvoja regiónov.

Jedným z významných historických miest Slovenska je Banská Štiavnica, mesto, ktoré má svoje veľké dejiny a súčasnosť. Mesto, zapísané v roku 1993 na Listinu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, poskytuje inšpiráciu históriou, prírodou, architektúrou, kultúrou, umením a baníctvom. Pozornosť ochrany tejto lokality sa väčšinou sústreďuje na historické jadro mesta a jeho bezprostredná väzba na okolie zostáva často mimo pozornosti. Takouto lokalitou sú aj cintoríny Zvonový vršok v Banskej Štiavnici.

Cintoríny Zvonový vršok sú spojnícou, vďaka svojej polohe medzi historickou a novodobou zástavbou. Významná je aj umelecko-historická stránka lokality (kultúrne pamiatky a dendrologické hodnoty). Sú aj miestom posledného odpočinku viacerých významných osobností mesta a známych štiavnických rodín.

Obr. 1 Pohľad na mesto Banská Štiavnica. (Foto L. Gressnerová)

Lokalizácia

Juhovýchodná časť mesta

Zvonový vršok (Katzenhübel)

súčasný označenie

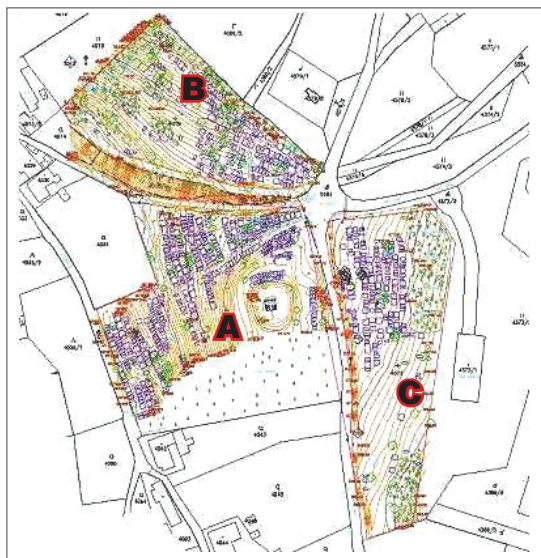
Cintoríny Zvonový vršok

Banská Štiavnica bola v období svojej najväčšej prosperity spojená s ťažbou nerastného bohatstva tretím najväčším mestom v Uhorsku. Je známa aj tým, že počtom cintorínov môže konkurovať i najväčším slovenským mestám. Všetky banskoštiavnické cintoríny majú svoju vlastnú zaujímavú históriu a odlišnosti. Takými to sú aj cintoríny Zvonový vršok. Práve tieto cintoríny s dvoma zvonnicami sa v posledných desaťročiach doslova stratil v náletových drevinách a odpade. Zabudnutá oblasť, cintoríny splývajúce s okolitou prírodou. Miesto večného odpočinku, kde ležia bok po boku vedľa seba Slovák, Maďar, Nemec, Čech, Poliak, veriaci i neveriaci, bez rozdielu vo význame a postavení. Areál cintorínov roky nefungoval, zvyklo sem zablúdiť iba niekoľko pozostalých.

Cintoríny Zvonový vršok doteraz neboli predmetom kultúrno-historického skúmania, nie je zmapovaný rozsah poškodenia, nejestvuje prehľad o kultúrno-historických hodnotách.

Obr. 2 Turistická mapa Banskej Štiavnice. (Foto D. Csütörtökiová)

Obr. 3 Mapa cintorínov: A – katolícky Predný,
B – evanjelický Brána pokoja,
C – katolícky Zadný.

Autori: Š. Sokol, J. Ježko, M. Bajtala.

Obr. 4 Turistická mapa Banskej Štiavnice, detail cintorínov
„Zvonový vršok“. (Foto D. Csütörtöková)

Obr. 5 Brána, evanjelický cintorín Brána pokoja so zvonnicou.
(Foto L. Gressnerová)

Súčasný neutešený stav cintorínov bol spôsobený skutočnosťou, že cintoríny sa prestali používať v 70. rokoch minulého storočia z dôvodu plánovania výstavby cestnej komunikácie. V tejto časti mesta sa mala stavať es-takáda smerom od bývalej tabakovej továrne. Mohutné betónové pätky mali tvoriť oporné piliere, zasadené priamo na mieste cintorínov. S týmto riešením počítal územný plán v roku 1989 a cintorínom hrozil zánik. V roku 1990 bolo toto riešenie zastavené a tým sa nestihlo historické mesto dokonale zdevastovať.

Obr. 6 A / brány - cintorín katolícky Predný so zvonnicou.
(Foto L. Gressnerová)

Obr. 7 C/ brána – cintorín katolícky Zadný.
(Foto L. Gressnerová)

Obr. 8 Náhrobník s reliéfom anjela, cintorín katolícky Predný. (Foto L. Gressnerová)

*Spomienky krásne
a v srdci žiaľ
zostane svedkom
že si nás miloval*

*1. Kor.13 8:
Die Liebe höret
immer auf.*

*Áldás és béke lebegjen
felejtheletlen drága hamvak*

*Jár' v pokoji lehnu i spátí budu
Neboty Hospodine
bydlení Bezpečné
Žalm 4 v. 9*

Obr. 9 Zvonica, cintorín katolícky Predný, stav pred začatím projektu. (Foto L. Gressnerová)

(Ne)zabudnuté cintoríny Zvonový vršok sú:

dokladom

- interkultúrnych vzťahov mesta (nápisy na náhrobníkoch v slovenskom, nemeckom, maďarskom a českom jazyku),
- spolužitia obyvateľov mesta bez rozdielu konfesií, povolania a postavenia (kráľovský notár, kráľovský dozorca baní, hlavný veliteľ hasičov, profesor na katolíckom gymnáziu, rezbár, učiteľka na meštianskej škole, profesor na evanjelickom lýceu, policajný kapitán, deti, mladí, starí...),
- výtvarno-historických pamiatok nekropolnej architektúry a architektúry dvoch zvoníc.

Obr. 10 Detaily okenných otvorov, cintorín katolícky Predný. (Foto M. Mészáros)

Obr. 11 Zvonica na cintoríne katolíckom Prednom. (Foto L. Gressnerová)

Obr. 12 Katolícky cintorín Predný, pohľad na Dievčenský zámok. (Foto L. Gressnerová)

Obr. 13 Náhrobky na cintoríne katolíckom Prednom. (Foto L. Gressnerová)

Obr. 14 a (Foto L. Gressnerová)

Obr. 14 b (Foto L. Gressnerová)

Opustené cintoríny Zvonový vršok, chátrajúce, zarastajúce krovím. Miesto večného odpočinku v objatí s okolitou prírodou. Všadeprítomný pokoj a intímne prostredie vyvolávajúce pocit pokoja, harmónie a vnútornej rovnováhy. Súhra a symbióza života v prírode a smrti v hrobových miestach v silnom kontraste s opustenosťou a zabudnutím.

Nekropolná architektúra, ktorá zahŕňa predovšetkým náhrobky, je tiež mimoriadne rozmanitá. Nájdú sa tu pozoruhodné kovové kríže, hodnotné kamenné náhrobky i množstvo výtvarných prejavov s kresťanskou symbolikou. Úchvatnými prvkami sú nielen dve zvonice, ale najmä anjeli na hroboch detí. Pokoj a harmónia, ticho prerušované závanom vetra, miesto kde našli svoj pokoj, okrem jednoduchých ľudí, aj viaceré významné osobnosti mesta.

Obr. 14 c (Foto L. Gressnerová)

Obr. 15 Zvonica, cintorín evanjelický Brána pokoja, stav pred začatím projektu. (Foto L. Gressnerová)

Obr. 16 Okno a zvon, cintorín evanjelický Brána pokoja. (Foto L. Gressnerová)

Obr. 17 Pohľad na zvonicu po vyčistení evanjelického cintorína Brána pokoja. (Foto L. Gressnerová)

Obr. 18 Poškodené hroby na cintoríne katolíckom Prednom. (Foto K. Vošková)

Obr. 19a

Obr. 19b

(Ne)zabudnuté cintoríny Zvonový vršok boli:

miestom

- ☐ neošetrenej, prerastenej hodnotnej zelene,
- ☐ narušenia bezpečnosti,
- ☐ vyhľadávaným, devastovaným a často obývaným asociálnymi živlami.

Obr. 19c

Obr. 19a/ Cintorín evanjelický Brána pokoja,
b/ Cintorín katolícky Predný,
c/ Cintorín katolícky Zadný.
Stav cintorínov pred začatím projektu.

Obr. 20a

Obr. 20b

Obr. 20a,b Skládka odpadu pred cintorínmi na Zvonovom vršku pred začatím riešenia projektu.
(Foto L. Gressnerová)

Obr. 21 Študenti Fakulty architektúry STU na pracovnom seminári. (Foto L. Gressnerová)

(Ne)zabudnuté cintoríny Zvonový vršok boli:

príkladom

- ☐ bezprizorného opustenia cintorínov,
- ☐ ničenia náhrobných kameňov,
- ☐ poškodzovania architektúry zvoníc,
- ☐ vytvárania živelných skládok,
- ☐ nezájmu, necitlivosti a neúcty obyvateľov k tejto lokalite.

Ciele projektu

Hlavným cieľom projektu je:

- ☐ spracovať komplexný návrh kultúrnej a technickej rehabilitácie cintorínov na Zvonovom vršku v Banskej Štiavnici,
- ☐ poskytnúť predstaviteľom samospráv, odborníkom rôzneho zamerania, návod na obnovu, zapojenie a zaradenie historických cintorínov do lokálnych a regionálnych plánov rozvoja.

1. čiastkový cieľ:

- ☐ prispieť k poznaniu, zdokumentovaniu, prezentácii historických fenoménov multikultúrneho prostredia mesta ako charakteristického znaku Banskej Štiavnice v minulosti,
- ☐ vypracovať osnovu systémového pasportu kultúrnych hodnôt cintorínov, vrátane jednotného pasportizačného formuláru pre jednotlivé objekty cintorínov,
- ☐ zdokumentovať súčasný stav nekropolnej architektúry (hrobov a náhrobkov), ostatných architektonických objektov, flóry cintorínov,
- ☐ identifikovať a formulovať kultúrno-historické, výtvarno-umelecké, architektonické a prírodné hodnoty, ktoré areál cintorínov predstavuje.

2. čiastkový cieľ:

- ☐ formulovať návrhy a odporúčania na ďalšie využitie lokality z hľadiska historického a etnologického, z hľadiska architektúry, urbanizmu, dizajnu, krajinárskych a parkových úprav,
- ☐ vypracovať urbanisticko-architektonickú a krajinársku štúdiu na technickú a kultúrnu rehabilitáciu cintorínov a návrh náučného chodníka,
- ☐ identifikovať kultúrno-historické, výtvarno-umelecké, architektonické a prírodné hodnoty, ktoré areál cintorínov predstavuje,
- ☐ vypracovať katalóg významných objektov cintorínov ako nástroja poznávania kultúrnych a prírodných pamätihodností mesta.

Obr. 22a

Obr. 22b

Obr. 22a,b Študenti Fakulty architektúry STU na pracovnom seminári. (Foto L. Gressnerová)

3. čiastkový cieľ:

Prehĺbiť a zintenzívniť odbornú prípravu študentov relevantných vedných disciplín:

- ☐ zapojením do procesu identifikácie a valorizácie hodnôt kultúrneho dedičstva,
- ☐ získavaním špecifických vedomostí a adekvátnych zručností pre tento špecifický (nie bežný) druh ich budúceho profesionálneho pôsobenia,
- ☐ rozširovaním a prehľbovaním interdisciplinárnych pracovných kontaktov.

Výstupom projektu bude:

Experimentálne overenie postupu a revitalizácie historických cintorínov spracovaním komplexného návrhu kultúrnej a technickej rehabilitácie cintorínov Zvonový vršok.

Vyhodnotenie, zdokumentovanie, odporúčania a návrhy na využitie lokality cintorínov v oblasti kultúrno-prírodných pamätihodností mesta.

Návrh a ktívnej ochrany pamiatok historických cintorínov, ako súčasti národného a kultúrneho dedičstva, dokladu multikulturálnych vzťahov a súčasti kultúrno-prírodných pamätihodností jednotlivých regiónov.

Široko koncipovaný záber riešenia problematiky projektu si vyžaduje multidisciplinárne zastúpenie riešiteľského tímu reprezentujúceho rôzne odborné pracoviská.

Partneri projektu

- P1 **Mestský úrad Banská Štiavnica**
Mgr. Nadežda Babiaková, prednostka, zástupca partnera projektu
- P2 **Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok FA STU – vedúci riešiteľ**
doc. Ing. arch. Jarmila Lalková, PhD. – vedúca projektu
Ing. arch. Petra Ambrušová, Ing. arch. Barbora Boriková, Mgr. Peter Buday,
doc. Ing. Eva Kráľová, PhD., Ing. arch. Beáta Molnárová, PhDr. Norma Urbanová
- P3 **Ústav krajinnej architektúry a krajinného plánovania, FA STU**
Ing. Katarína Gécová, Ing. arch. Eva Putrová CSc.
- P4 **Ústav dizajnu, FA STU**
PhDr. Bohumír Bachratý, CSc., doc. akad. soch. Gabriela Gáspárová-Illéšová,
doc. akad. soch. Milan Lukáč, Mgr. art. Marian Králik, Ing. Milica Schusterová, PhD.
- P5 **Katedra etnológie a kultúrnej antropológie, Filozofická fakulta UK**
doc. PhDr. Ladislav Mlynka, CSc., zástupca partnera projektu
Mgr. Miroslava Bobáková, doc. PhDr. Marta Botíková CSc., Dita Csütörtökiová, Mgr. Katarína Nádaská, PhD.
- P6 **Katedra geodézie, SvF STU**
prof. Ing. Štefan Sokol, CSc., zástupca partnera projektu
Ing. Marek Bajtala, PhD, Ing. Ján Ježko, PhD.
- P7 **Ústav inžinierskych štúdií STU, Slovenská technická univerzita**
Ing. arch. Laura Gressnerová, PhD.

Časový a vecný harmonogram projektu

I. etapa

rok 2008

- 1 **Prípravná fáza realizácie aktivít projektu**
- 1.1 Pracovné stretnutie realizátorov projektu (Mestský úrad Banská Štiavnica, riadiaci personál, odborný personál a administratívny personál projektu) k zabezpečeniu aktivít projektu a k plneniu časového a vecného harmonogramu projektu – Kolokvium v Banskej Štiavnici
- 1.2 Zabezpečenie čistenia a úpravy terénnych priestranstiev cintorínov Zvonový vršok, príprava na začatie realizácie projektu a jeho jednotlivých aktivít
- 1.3 Zameranie hrobov
- 2 **Pasportizácia cintorínov**
- 2.1 Spracovanie návrhu jednotného pasportizačného formuláru
- 2.2 Spracovanie fotodokumentácie v digitálnej forme, grafickej (GIS, CAD) so sprievodným textom – Pracovný seminár v Banskej Štiavnici
- 2.3 Priebežné vyhodnotenie pasportizácie - Kolokvium v Bratislave
- 2.4 Vypracovanie osnovy prezentačného katalógu cintorínov

II. etapa

rok 2009

- 3 **Vyhodnotenie areálu cintorínov**
- 3.1 Hodnotenie architektúry náhrobníkov po stránke architektonickej, výtvarno-umeleckej
- 3.2 Hodnotenie krajinárskych prvkov po stránke dendrologickej, floristickej
- 3.3 Historické a etnologické súvislosti
- 3.4 Vypracovanie predbežného evidenčného katalógu (CD)
- 3.5 Návrhy a odporúčania na ďalšie využitie lokality
- 3.6 Nové poznatky z výskumu cintorínov Zvonový vršok - Konferencia v Banskej Štiavnici za účasti odbornej verejnosti a zástupcov samosprávy
- 3.7 Zborník z konferencie

III. etapa

rok 2010

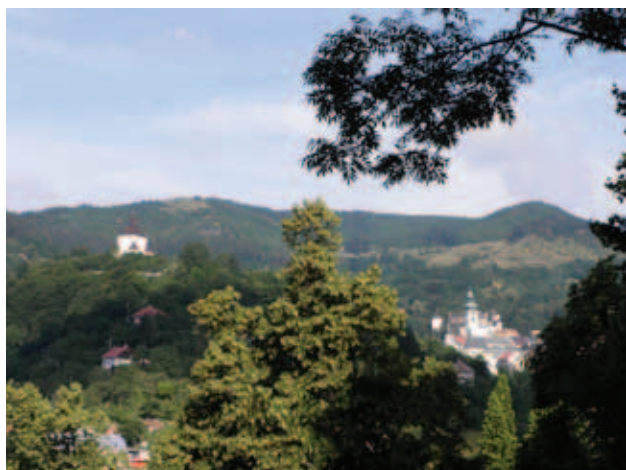
4 Návrh zapojenia lokality do siete kultúrno-prírodných pamätihodností mesta

- 4.1 Kolokvium k pracovným návrhom na rehabilitáciu cintorínov – Kolokvium v Bratislave
- 4.2 Záverečné spracovanie prezentačného katalógu
- 4.3 Komplexný návrh rehabilitácie cintorínov Zvonový vršok - priebežná oponentúra.
- 4.4 Záverečné spracovanie výsledkov a príprava ich prezentácie – pracovné stretnutie v Bratislave
- 4.5 Prezentácia výsledkov projektu – Konferencia

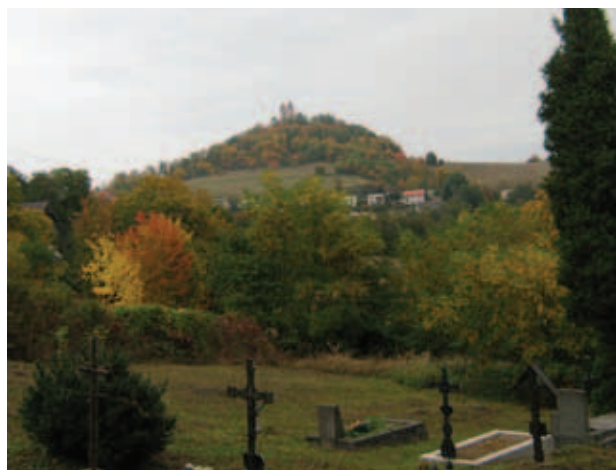
Doterajšie najdôležitejšie výsledky dosiahnuté pri riešení projektu

Aktívne zapojenie interdisciplinárneho tímu riešiteľov projektu v spolupráci s organizačnými zložkami partnerského mesta Banská Štiavnica, uskutočnenie koordinačných kolokvií k metodike postupu prác a realizovanie výskumno-dokumentačných a tvorivých pracovných seminárov, výsledkom ktorých je:

- vyčistenie, odstránenie náletových drevín a sprístupnenie pilotného priestoru historických cintorínov Zvonový vršok v Banskej Štiavnici, poskytnutie doteraz neznámych pohľadov na mesto, otvorenie nových bodových a panoramatických priehľadov na historické jadro mesta a jeho najvýznamnejšie pamiatky a zaujímavosti,

Obr. 23 Pohľad na mesto z cintorína katolíckeho Predný. (Foto L. Gressnerová)

Obr. 24 Katolícky cintorín Zadný, pohľad na Kalváriu. (Foto L. Gressnerová)

Obr. 25 Pohľad na mesto a Dievčenský zámok z cintorínov Zvonový vršok. (Foto L. Gressnerová)

- ☐ inštalácia bezpečnostného kamerového systému, ktorý zvyšuje bezpečnosť lokality a zamedzuje jej znečisťovaniu a devastácii (účasť Mestského úradu a technických služieb mesta Banská Štiavnica),
- ☐ návrh nového modelu výskumu a hodnotenia historických cintorínov (spracúvanie formuláru zberných dát pre výskum v teréne vrátane odbornej terminológie a metodického usmernenia),
- ☐ vyhotovenie geodetického zamerania pilotných cintorínov Zvonový vršok (mapy + register údajov, polohopis a výškopis plochy a 850 hrobov),
- ☐ zameranie zvoníc, vypracovanie technickej a fotografickej dokumentácie,
- ☐ spracovanie druhovej a kvalitatívnej pasportizácie zelene v dotknutom území areálu (spolu vyše 200 vzrastlých stromov),
- ☐ návrh krajinárskeho riešenia cintorínov Zvonový vršok,
- ☐ identifikácia a dokumentácia hrobov (850 zberných hárkov, identifikačných dát ku každému hrobu, vrátane dokumentačnej fotodokumentácie),
- ☐ archívny výskum historickej dokumentácie týkajúcej sa dotknutého územia (rozpracovaný),
- ☐ etnografický výskum a dokumentácia zvykov a okolností pochovávaní vrátane jeho vyhodnotenia,
- ☐ architektonické štúdie,
- ☐ emociálne hodnoty architektúry a krajiny (tvorivý pracovný seminár (kreslenie) študentov Fakulty architektúry STU,
- ☐ prieskumy a výskumy realizované v teréne a v archívoch študentmi Filozofickej fakulty UK,
- ☐ výtvarné dielo v prírodnom prostredí, tvorivý návrhový pracovný seminár študentov Fakulty architektúry STU,
- ☐ návrh dizajnu vstupnej brány, oplotenia a centrálného symbolu cintorínov.

K lokalite cintorínov Zvonový vršok je potrebné pristupovať citlivo, s pietou a úctou. Je dôležité zachovať odkaz, že kedysi toto miesto žilo vlastným spôsobom a v súčasnosti je potrebné mu dať nový rozmer. Pripomína nám to aj nápis na jednom zo zvonov, ktorý sa zachoval vo zvonici na cintoríne evanjelickom Brána pokoja: *Dnes uslíšite li hlas jeho, nezatvrdzujte srdce svého. Žalm 95.*

Zdroj

Projekt „Historické cintoríny v kontexte kultúrneho dedičstva - ich ochrana a rehabilitácia na príklade cintorínov Zvonový vršok v Banskej Štiavnici“, číslo: KEGA MŠ SR 3/6269/08.